

*М.М. КРОПИВКО, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник, докторант
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»*

Основні напрями підвищення продуктивності господарювання селянських господарств

Постановка проблеми. Історія доводить, що, незважаючи на постійні спроби кардинальної зміни земельних відносин (від поміщицького до одноосібного землеволодіння та хутірської системи, від розкуркулення до усупільнення земель, від суцільної колективізації до консолідації сільськогосподарських угідь у латифундіях), не вдалося знищити бажання селян і більшості міського населення до сімейного землеволодіння й землеробства шляхом ведення особистих селянських, присадибних, садівничих, дачних, городніх та інших форм селянських господарств.

Однак у суспільстві діяльність селянських господарств оцінюється неоднозначно, а органи державної влади, в основному, опікуються розвитком підприємницьких форм сільськогосподарської діяльності, не приділяючи належної уваги селянським господарствам.

Разом із тим післяреформаційний період ведення сільського господарства сягнув уже за 15 років. Накопичилося достатньо фактичних даних для наукового аналізу ефективності ведення селянських господарств, продуктивності використання у них сільськогосподарських угідь, інтенсивності сімейної праці на належних домогосподарствах земельних ділянок. Проте, незважаючи на важливість селянських господарств як вагомого джерела доходів домогосподарств населення й фактора забезпечення продовольчої безпеки держави, досліджень щодо підвищення продуктивності їхнього господарювання недостатньо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню основних проблем розвит-

ку селянських господарств присвячено чимало наукових праць провідних учених-економістів, зокрема В.К. Збарського [1], М.Й. Маліка [2], В.Я. Месель-Веселяка [3], І.В. Прокопи [8], П.Т. Саблука [3], І.В. Свиноуса [4], Ю.Я. Лузана [3], О.М. Шпичака [4, 5], О.М. Онищенко [6], В.В. Юрчишина [7] й багатьох інших.

Мета статті – визначення основних напрямів і механізмів підвищення продуктивності господарювання селянських господарств України.

Виклад основних результатів дослідження. Як відомо, основним показником, який характеризує продуктивність господарювання, є вартість виробленої сільськогосподарської продукції у перерахунку на 1 га сільгоспугідь. При цьому серед численних публікацій із методології визначення продуктивності слід виділити фундаментальні праці наукових колективів під керівництвом відомих учених П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка та Ю.Я. Лузана з висвітленням результатів дослідження ефективності сільськогосподарського виробництва в особистих господарствах громадян [3], О.М. Шпичака [5], а також О.М. Онищенко [6].

Відповідно до розробленої цими вченими методології порівняльного аналізу продуктивності й ефективності діяльності селянських господарств продуктивність діяльності останніх у період аграрних трансформуваль (1991-1999 роки) була вищою, ніж у сільськогосподарських підприємствах. Це підтверджують розрахунки, наведені у таблиці 1.

Відповідно до розрахунків О.М. Онищенко у 1999 році співвідношення показників кінцевої продукції нетто на 1 га сільгоспугідь селянських господарств до сільськогосподарських підприємств становило 3,9 : 1 (за нашими розрахунками із застосуванням

цін 2010 року – у 3,61 раза). Проте у пореформеному періоді, починаючи з 2000 року, це співвідношення змінювалося та у 2014 році було вже 1,08 до 1, тобто, продуктив-

ність сільськогосподарських угідь у селянських господарствах і сільськогосподарських підприємствах практично зрівнялася (табл. 1).

1. Розрахунок показника вартості сільськогосподарської кінцевої продукції нетто на 1 га сільгоспугідь у селянських господарствах (СГ) і сільгоспідприємствах (СГП)

Показник	1999 р.		2014 р.**	
	СГ*	СГП**	СГ	СГП
1. Використана площа сільгоспугідь, тис.га	7422,0	35153,4	15284,1	20548,9
2. Вартість валової сільськогосподарської продукції, млн грн	<u>14155,0</u> 78450,2	<u>10622,3</u> 59092,8	112380,2	139058,4
3. Вартість нормативної потреби в кормах, млн грн	<u>7768,5</u> 43054,7	x	x	x
4. Вартість кормів, вирощених на використуваних СГ земельних ділянках, млн грн	<u>1760,7</u> 9758,2	x	x	x
5. Вартість кормів, що надійшли в СГ з СГП, млн грн (п.3-п.4)	<u>6007,4</u> 33294,3	x	x	x
6. Вартість сільськогосподарської кінцевої продукції нетто, млн грн (п.2-п.5)	<u>8147,6</u> 45155,9	<u>10622,3</u> 59092,8	112380,2	139058,4
7. Вартість кінцевої продукції нетто з розрахунку на 1 га сільгоспугідь, грн (п.6/п.1)	<u>1098,0</u> 6084,1	<u>281,0</u> 1681,0	7352,8	6767,2
8. Співвідношення показників кінцевої продукції нетто на 1 га сільгоспугідь по СГ і СГП	<u>3,9:1</u> 3,61:1		1,08:1	

Джерело: Сформовано автором.

*Розраховано автором за 1999 рік у цінах 1996 року на основі [6].

**Розраховано автором за 2014 рік та перераховано за 1999 рік (у знаменнику) у цінах 2010 року на основі даних Держстату України [9].

Щоб визначити причини таких змін, нами проведено порівняльний аналіз продуктивності галузі рослинництва у селянських господарствах та сільськогосподарських підприємствах. Як відзначено О.М. Онищенком, основоположною галуззю сільськогосподарського виробництва є рослинництво [6]. Тваринництво здійснює «переробку» певної рослинницької продукції в молоко, м'ясо й інші види тваринницької продукції. Успіхи тваринництва значною мірою зумовлюються досягненнями рослинництва, його продук-

тивністю та ефективністю. Тому у даній публікації нами аналізується в основному продуктивність й інтенсивність ведення галузі рослинництва селянських господарств України.

Результати порівняльного аналізу виробництва валової продукції рослинництва на 1 га сільськогосподарських угідь селянськими господарствами і сільськогосподарськими підприємствами протягом 1980-1999 років та у 2014 році наведені в таблиці 2.

2. Порівняльний аналіз виробництва валової продукції рослинництва на 1 га сільськогосподарських угідь, грн

Показник	1980 р.*	1990 р.*	1999 р.* *	2014 р.**	2014 р. до 1999 р., %
Селянські господарств (СГ)	2175,8	2259,5	4457,2	7352,8	165,0
Сільськогосподарські підприємства (СГП)	381,1	473,2	1235,5	6880,0	556,9
Відношення показників СГ до показників СГП, разів	5,7	4,8	3,6	1,07	x

Джерело: Сформовано автором.

*Розраховано автором у порівнянних цінах 1996 року на основі [6, с. 12].

**Розраховано автором у порівнянних цінах 2010 року на основі даних Держстату України [10].

Як впливає з таблиці, у дореформений період (до 1990 року) виробництво валової продукції рослинництва на 1 га сільськогосподарських угідь у селянських господарствах було понад у 4 рази вищим, ніж у сільськогосподарських підприємствах

У період аграрних трансформувань (до 1999 року) різниця в продуктивності рослинництва у селянських господарствах і сільгосппідприємствах була зменшена до 3,6 раза. У 2014 році (пореформений період) продуктивність рослинництва в сільськогосподарських підприємствах практично зрівнялася з такою у селянських господарствах. При цьому в цей період продуктивність сільськогосподарських угідь селянських господарств підвищилася на 65,0%, а в сільськогосподарських підприємствах – більше ніж у 5,5 раза.

Зазначені трансформації зумовлені комплексом причин, основними з яких є врожайність, ціна та продуктивність праці [15, 16]. Так, факторний аналіз зростання продуктивності рослинництва як базової галузі сільського господарства (табл. 3) показав, що випереджальний приріст валової продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах у 1999-2014 роках (62098,1 млн грн., або на 143%) порівняно із селянськими гос-

подарствами (118,2%) забезпечений різким зростанням продуктивності (приріст 230,1%) за рахунок підвищення врожайності, а також поліпшення структури використання сільгоспугідь (+ 22,0%) за рахунок поглиблення спеціалізації з вирощування високоприбуткових культур і розвитку інтеграційних процесів, при одночасному скороченні площ сільгоспугідь (- 39,7%).

Протилежна картина спостерігається у селянських господарствах населення. Так, порівняно до 1999 року, в 2014 році приріст валової продукції рослинництва в них становив 39096,7 млн грн, або збільшився на 118,2%, в основному за рахунок повільного зростання продуктивності (на 157,6%) та розширення площ сільськогосподарських угідь (на 105,9%) при погіршенні структури їх використання (- 58,9%).

У цілому ж можна констатувати, що у післяреформений період селянські господарства розвивалися досить мляво, особливо порівняно з сільгосппідприємствами, які взяли курс на поглиблену спеціалізацію й розвиток інтеграції.

Отже, і в селянських господарствах доцільно знайти раціональні підходи до поглиблення спеціалізації та розвитку інтеграційних процесів.

3. Факторний аналіз впливу зміни продуктивності, площ і структури використання сільськогосподарських угідь на приріст валової продукції рослинництва селянських господарств і сільськогосподарських підприємств (у порівнянних цінах 2010 року)

Сільськогосподарські культури	Площа сільгоспугідь тис. га		Валова продукція рослинництва, млн грн			Середня продуктивність, грн/га		Приріст(+) або зниження (-), всього		Прирости (зниження) валової продукції у %, за рахунок зміни:		
	1999 р.* (So)	2014 р. (S1)	1999 р.* (UoSo)	2014 р. (U1S1)	Умовна (UoS1)	1999 р. (Uo)	2014 р. (U1)	млн грн (U1S1-UoSo)	% (U1S1/UoSo)-100	продуктивності (U1S1/UoS1)-100	площ (UoS1/UoSo)-100	структури (UoS1/UoSo)/(S1/So)-100
У селянських господарствах:												
Зернові і зернобобові	1637,5	5557,0	<u>831,4</u> 1943,1	14871,1	6594,1	1186,6 3	2676,10	12928,0	665,3	125,5	239,4	x
Технічні	261,2	1939,3	<u>181,9</u> 425,3	5206,7	3157,7	1628,2 5	2684,83	4784,1	1124,2	64,9	642,5	x
Картопля і овочеваштанні	2616,8	2041,3	<u>6323,2</u> 14779,0	42413,4	11528,7	5647,7 4	20777,6 4	27634,4	187,0	267,2	-22,0	x
Кормові	924,8	1803,2	<u>349,9</u> 817,8	3081,1	1594,6	884,30	1708,68	2263,3	276,8	93,2	95,0	x
Плодоягідні та виноград	460,2	580,8	<u>1644,3</u> 3843,9	6314,4	4851,2	8352,6 7	10871,9 0	2470,5	64,3	30,2	26,2	x
Інша продукція рослинництва	1521,5	3362,5	<u>4823,3</u> 11272,6	291,7	291,7	86,75	7408,39	-10980,9	-97,4	0	121,0	x
Усього	7422,0	15284,1	<u>14155,0</u> <u>33081,7</u>	72178,4	28018,0	4457,2	4722,41	39096,7	118,2	157,6	105,9	-58,9

У сільськогосподарських підприємствах:												
Зернові і зерно-бобові	1526,6	1090,9	3233,5	52702,0	23097,6	2118,68	4834,20	20365,5	63,0	128,2	-28,4	x
Технічні	5008,5	7602,4	5028,7	45305,5	7633,0	1004,03	5959,37	40276,8	800,9	493,5	51,8	x
Картопля і овочеваштанні	281,5	77,2	2088,8	4083,9	572,8	7420,25	52900,26	1995,1	95,5	612,9	-72,6	x
Кормові	9084,4	906,9	827,1	1406,7	82,6	91,05	1551,11	579,6	70,1	1603,6	-90,0	x
Плодоягідні та виноград	3406,5	184,9	2710,5	1169,9	147,1	795,68	6327,20	-1540,6	-56,8	695,2	-94,6	x
Інша продукція рослинництва	1021,1	875,6	440,3	862,0	440,3	502,8	984,5	421,7	95,8	795,8	-14,2	x
Усього	34064,6	20548,9	43431,9	105530,0	31973,5	1275,0	5135,6	62098,1	143,0	230,1	-39,7	22,0

Джерело: Сформовано автором.

*Розраховано автором у порівнянних цінах 2010 року (за показниками у знаменнику). Показники за 1999 рік сформовані на основі даних Державної служби статистики України [11, 6].

Особливістю діяльності селянських господарств на ринках сільськогосподарської продукції є те, що їхня продукція в основному йде на самозабезпечення членів домогосподарств, а лишки реалізуються на ринках відносно невеликими партіями, в основному фізичним особам і на оптовороздрібних ринках (базарах). Частина селянських господарств, які ведуть особисте селянське господарство на належних домогосподарствах земельних паях, спеціалізуються на вирощуванні працеощадних сільськогосподарських культур (пшениці, сої, соняшнику тощо) з метою наступної реалізації цієї продукції в основному через дрібнооптових посередників.

При цьому селяни однакові у тому, що витрати на виробництво, особливо в галузі тваринництва, не відшкодовуються виручкою від її реалізації й тому масово скорочують масштаби виробництва товарної продукції. Однак зазначене не збігається із результатами досліджень, проведених у 1999-2000 роках П.Т. Саблуком, В.Я. Месель-Веселяком, О.М. Шпичаком [3, 5]. За результатами їхніх досліджень у період аграрних реформувань ціни продажу сільськогосподарської продукції, у тому числі продукції тваринництва селянських господарств, були вищими ніж ціни реалізації відповідних видів сільськогосподарськими підприємствами (за винятком картоплі), що підтверджується дослідженнями О.М. Онищенко [6, с. 61].

Тому нами проведено порівняльний аналіз цін реалізації сільськогосподарської продукції сільськогосподарських підприємств і селянських господарств, які склалися у по-

реформеному періоді, зокрема в 2014 році (табл. 4).

Як показують результати аналізу, в 1999 році ціни реалізації продукції селянських господарств були вищими від цін реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами практично по всіх видах сільськогосподарської продукції. У 2014 році ціни на продукцію селянських господарств, яку реалізують переважно на організованому ринку (зокрема, на олійні, цукрові буряки, молоко й вовну), стали нижчими порівняно з аналогічною продукцією сільгоспідприємств на 15-34%. Особливо болюче вдаряють по бюджетах домогосподарств нижчі ціни на молоко, адже його реалізація – це постійне щоденне джерело поповнення сімейних бюджетів.

Ціни ж на їхню продукцію, яка реалізується в основному за прямими каналами кінцевим споживачам (через індивідуальну торгівлю, на стихійних ринках, оптовороздрібних ринках (базарах) тощо), залишаються вищими, ніж на продукцію сільськогосподарських підприємств, в основному на ті ж 15-34%, а на яйця, овочі, фрукти та ягоди – ще вищі.

Це прямо вказує на основну причину зниження закупівельних цін у селянських господарствах – недосконалий порядок справляння ПДВ, який у випадку закупівлі продукції селянських господарств переробним і торговельним організаціям не повертається, а тому вони вимушені купувати продукцію домогосподарств за нижчими цінами.

4. Порівняльний аналіз цін на сільськогосподарську продукцію селянських господарств і сільськогосподарських підприємств

Продукція	Ціни реалізації у 1999 році (грн/т)*			Індекс відношення цін ГН до цін СГП у 1999 році	Ціни реалізації у 2014 році (грн/т)**		Індекс відношення цін СГ до цін СГП у 2014 році
	СГ		СГП		СГ	СГП	
	За даними першої групи дослідників ІАЕ	За даними другої групи дослідників ІАЕ					
Зернові та зернобобові	71,6	50,0	48,5	$\frac{1,48}{1,03}$	1776,9	1801,4	98,6
Олійні культури	...	...	...		3455,3	4062,8	85,0
Зерно кукурудзи	103,4	65,0	36,5	$\frac{2,83}{1,78}$	...	...	...
Цукрові буряки	16,56	15,37	11,93	$\frac{1,39}{1,29}$	336,5	494,2	68,1
Картопля	55,9	46,97	50,9	$\frac{1,1}{0,92}$	2545,7	2173,6	117,1
Овочі	58,3	91,0	30,6	$\frac{1,9}{2,97}$	4190,7	2514,3	166,7
Плоди та ягоди	...	...	...	...	7569,5	2429,1	311,6
Худоба і птиця у живій масі	492,2	921,9	336,8	$\frac{1,46}{2,74}$	17883,9	15736,9	113,6
Молоко й молочні продукти	66,2	70,13	54,3	$\frac{1,22}{1,29}$	3189,9	3588,4	88,9
Яйця (1000 шт.)	320,0	208,0	188,27	$\frac{1,7}{1,1}$	1169,9	782,4	149,5
Вовна, за 1 ц	...	...	...	...	498,4	755,7	66,0

Джерело: Сформовано автором.

*Сформовано на основі [6, с. 61].

**Розраховано автором на основі даних Держстату України [9].

При цьому облік робочого часу, який члени домогосподарств затрачують на виробництво своєї сільськогосподарської продукції, вітчизняною статистикою не ведеться. Тому й аналіз продуктивності праці у селянських господарствах на основі існуючої статистичної бази неможливий.

Разом із тим члени домогосподарств, особливо у сільській місцевості, одношайні у тому, що ведення селянських господарств – це «рабська праця», яка не дає належної віддачі, незважаючи на те, що продуктивність сільськогосподарських угідь у цих господарствах вища, ніж у сільськогосподарських підприємствах. З їхніх слів це є основною причиною надання належних їм земельних ділянок в оренду, а також відмови від ведення тваринництва, особливо утримання ВРХ. І хоча вони одночасно потерпають через низькі ціни реалізації молока й м'яса, проте фізична неможливість ведення сільськогосподарської діяльності переважає усі інші стримувальні чинники. Тому аналіз

продуктивності праці в селянських господарствах необхідно проводити з тим, щоб цілеспрямовано впливати на підвищення загальної продуктивності та зниження інтенсивності праці у цьому секторі сільського господарства.

Проте складність такого аналізу полягає у тому, що зайняті в суспільному виробництві працюючі члени домогосподарства затрачують на роботу в своєму господарстві понаднормові робочі години, а облік їх не ведеться. До того ж, сільськогосподарська праця як у працездатних членів сім'ї, так і пенсіонерів чи дітей різних вікових груп тісно переплетена з роботами по веденню домашнього господарства і їм немає особливої різниці, чи необхідно працювати по дому, або на земельній ділянці, чи доглядати за тваринами. Водночас значна частина домогосподарств ведуть особисте селянське господарство на одержаних земельних паях і вважаються повністю зайнятими на роботі у своєму господарстві.

Відповідно до проведених опитувань членів домогосподарств населення Черкаської, Кіровоградської, Київської, Одеської, Запорізької, Харківської та Тернопільської областей, а також жителів селища міського типу Новоархангельськ, міст Жашків і Київ та його околиць, які мають городні, садівничі (дачні) або присадибні ділянки, нами установлені, враховуючи різну інтенсивність робіт у

весняний (передпосівний обробіток ґрунту, посів і догляд за худобою), літній (догляд за посівами й догляд за худобою), осінній (збір урожаю та догляд за худобою) і зимовий (в основному догляд за худобою) періоди, усереднені затрати часу в день, залежно від складу членів домогосподарств за статеві-віковими групами (табл. 5).

5. Експертні оцінки затрат часу членів домогосподарств для роботи в селянських господарствах, люд.-год/день

Статеві-вікові групи членів домогосподарств	Селянські господарства населення		
	сільського	селищного	міського
Працездатні чоловіки, всього	3,0	1,0	0,4
у т.ч. на догляд за худобою	1,5	0,5	0,2
Працездатні жінки, всього	2,5	0,8	0,3
у т.ч. на догляд за худобою	1,5	0,3	0,1
Пенсіонери, всього	2,0	0,6	0,5
у т.ч. на догляд за худобою	1,0	0,2	0,1
Особи юнацького віку, всього	0,4	0,3	0,2
у т.ч. на догляд за худобою	0,2	-	-
Особи підліткового віку, всього	0,2	-	-
у т.ч. на догляд за худобою	0,1	-	-

Джерело: Розраховано автором.

Користуючись цими експертними даними, нами розраховано середню кількість людино-годин та умовних працівників, зайнятих на сільськогосподарських роботах у селянських господарствах у 2014 році. Згідно з цими розрахунками, членами домогосподарств України, які мають земельні ділянки, затрачалося на роботу в селянських господарствах близько 338650,3 тис. люд.-год/день, що у перерахунку на чисельність умовних (середньорічних) працівників, повністю зайнятих на сільськогосподарських роботах у селянських господарствах,

становить 4233,2 тис. осіб, у тому числі членами сільських домогосподарств, відповідно, близько 3539,7 тис. умовних працівників, членами домогосподарств у селищах і малих містах – 527,8, а членами домогосподарств у великих містах – 165,7 тис. умовних працівників.

Виконаний із використанням результатів цих розрахунків порівняльний аналіз продуктивності праці у селянських господарствах та сільськогосподарських підприємствах наведено в таблиці 6.

6. Порівняння продуктивності праці селянських господарств і сільськогосподарських підприємств у 2014 році в порівнянних цінах 2010 року

Показник	Виробництво сільськогосподарської продукції у:		У т.ч. продукції			
			рослинництва у:		тваринництва у:	
	СГ	СГП	СГ	СГП	СГ	СГП
Обсяг валової продукції у порівнянних цінах 2010 року, млн грн*	112380,2	139058,4	72178,4	105529,5	40201,8	33528,9
Використана площа сільгоспугідь, тис. га	15284,1*	18205,4*	15284,1	18205,4	х	х
Кількість утримуваних сільськогосподарських тварин, тис. ум. гол.	5179,3***	3542,6** *	х	х	5179,3	3542,6
Кількість умовних працівників, зайнятих на сільськогосподарських роботах, тис. осіб	4233,2	425,3**	2666,5	300,6**	1566,7	124,7**

Валова продукція сільського господарства з розрахунку на одного працівника, тис. грн	26,5	326,1	27,1	351,1	25,7	268,8
Площа сільськогосподарських угідь на одного умовного працівника, га	3,6	42,8	5,7	60,6	х	х
Припадає умовних голів на одного умовного працівника	1,2	8,3	х	х	3,3	13,2
Середня трудомісткість праці (при 251 робочому дні/рік)	72,3 людино-днів/га	6,9 людино-днів/га	43,9 людино-днів/га	4,1 людино-днів/га	75,2 людино-днів/ум. гол.	8,8 людино-днів/ум. гол.

Джерело: Сформовано автором.

* Розраховано автором на основі даних Держслужби статистики України [10].

** Розраховано автором на основі даних Держслужби статистики України [13].

*** Розраховано автором на основі даних Держслужби статистики України [14].

Як показують результати проведеного аналізу, продуктивність праці у селянських господарствах понад у 12 разів нижча ніж продуктивність праці у сільськогосподарських підприємствах. Так, у 2014 році, в перерахунку на одного умовного працівника, у селянських господарствах вироблено продукції на 26,5 тис. грн проти 326,1 тис. грн на одного працюючого в сільгоспідприємствах. У рослинницькій галузі селянських господарств один умовний працівник обробляв у середньому 5,7 га землі, а в сільгоспідприємствах один середньосписковий працівник – 60,6 га. У тваринницькій галузі селянських господарств один умовний працівник доглядав у середньому 3,3 ум. гол. худоби, а в сільгоспідприємствах один середньосписковий працівник – 13,2 гол.

Відповідно середня трудомісткість праці у селянських господарствах становить 72,3 людо-днів/га, а в сільськогосподарських підприємствах – 6,9 людо-днів/га, у тому числі у рослинництві – 43,9 та 4,1 людо-днів/га,

а в тваринництві – 75,2 і 8,8 людо-год/ум. голу.

Висновки. Проведені дослідження уможливають стверджувати, що в умовах ринку розв'язати проблему підвищення продуктивності господарювання селянських господарств можливо лише суттєвим підвищенням продуктивності праці (не менше ніж у 10 разів). Це потребує реалізації комплексу заходів, які необхідно здійснювати шляхом: їхнього перетворення на глибоко-спеціалізовані сімейні фермерські господарства, стимулювання спеціалізації праці як внутрішньогосподарської, так і особливо міжгосподарської, поліпшення культури ведення землеробства й тваринництва через удосконалення системи аграрної освіти та науки у напрямі орієнтування на науково-консультаційне й інформаційне обслуговування сімейних форм ведення сільськогосподарської діяльності, а також зміни акцентів у реалізації державної аграрної політики в напрямі вагомішої прямої та непрямої підтримки розвитку селянських господарств.

Список використаних джерел

1. Збарський В.К. Тенденції розвитку особистих селянських господарств / В.К. Збарський, П.К. Канінський // АгроІнКом. Аграрний інформаційний науково-виробничий журнал. – 2008. - №5-6. – С. 56-62.
2. Малік М.Й. Формування та розвиток кооперативних відносин в аграрній сфері економіки України / М.Й. Малік // Економіка АПК – 2014. – № 7. – (237). – 188 с.
3. Ефективність сільськогосподарського виробництва в особистих господарствах громадян (за матеріалами обстеження) ; за ред. академіків УААН П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка та к.е.н Ю.Я. Лузана – К. : Вид-во ІАЕ УААН, 2001. – 378 с.
4. Шпичак О.М. Реалізація продукції особистим селянським господарством – витрати, ціни, ефективність: моногр. / О.М. Шпичак, І.В. Свиноус – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 300 с.
5. Особисті підсобні господарства України – аналіз витрат та ефективності виробництва видів сільськогосподарської продукції ; за ред. академіка УААН О.М. Шпичака. – К. : Вид-во ІАЕ УААН, 2001. – 236 с.
6. Онищенко О.М. Господарства населення: продуктивність, ефективність, перспективи / відп. ред. чл.-кор. УААН Б.Й. Пасхвер. – К.: Ін-т економіки НАНУ, 2003. – 100 с.

7. Юрчишин В.В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектора економіки / В.В. Юрчишин // Економіка АПК – 2005. – № 3. – (125). – С. 3-10.
8. Прокопа І.В. Господарства населення в аграрному виробництві і сільському розвитку / І.В. Прокопа, Т.В. Беркута. – К.: Ін-т екон. та прогноз. НААН України, 2011. – 240 с.
9. Статистичний збірник «Сільське господарство України 2014 рік» / Державна служба статистики України ; за ред. О. Г. Осауленка – К. : ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2015. – 386 с.
10. Статистичний бюлетень «Валова продукція та продуктивність праці в сільському господарстві України за 2014 рік (у постійних цінах 2010 р.)» / Державна служба статистики України ; за ред. О. Г. Осауленка – К. : ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2015. – 26 с.
11. Статистичний збірник «Сільське господарство України 2002 рік» / Державна служба статистики України ; за ред. О. Г. Осауленка – К. : ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2003. – 326 с.
12. Статистичний збірник «Рослинництво України в 2014 році» / Державна служба статистики України ; за ред. О. Г. Осауленка – К. : ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2015. – 180 с.
13. Статистичний бюлетень «Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах в 2014 році» / Державна служба статистики України ; за ред. О. Г. Осауленка – К. : ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2014 – 81 с.
14. Статистичний збірник «Тваринництво України в 2014 році» / Державна служба статистики України ; за ред. О. Г. Осауленка – К. : ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2015. – 210 с.
15. Drucker P.F. Post-Capitalist Society / Peter Ferdinand Drucker. – New-York : Harper Busines, 1993. – 232 р.
16. Agricultural Innovation in Family Farming [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.fao.org/nr/research-extension-systems/ais-ff/en/>.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2016 р.

*

УДК 631.153:631.11

*В.П. ПАВЛИК, кандидат технічних наук,
старший науковий співробітник
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»*

Удосконалення методичного інструментарію складання та реалізації господарських планів сільськогосподарських підприємств

Постановка проблеми. Неврахування умов ринку в процесі управління підприємствами, зокрема під час здійснення планування їх господарської діяльності, призводить до невідповідності вкладених трудових ресурсів, зусиль, коштів на виробництво продукції кінцевим результатам, одержаному доходу, прибутку. Виникає проблема ефективного господарювання сільськогосподарських підприємств, яка полягає у забезпеченні належного управління при відповідному плануванні, наближеному до ринкових умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість планування господарської діяльності підприємств у забезпеченні ефек-

тивного управління зазначається в наукових працях як вітчизняних [1–8], так й іноземних учених [9–15], що вказує на актуальність та необхідність проведення досліджень у напрямі наближення його до умов ринку. В наукових працях зазначених учених визначанню економічного ефекту при складанні планів господарювання підприємств приділяється недостатня увага, через це обчислені економічні показники, такі як ціна продукції, дохід, собівартість, прибуток, рівень рентабельності залишаються не обґрунтованими. Про це вказує те, що вчені не дійшли єдиної думки у визначенні рівня рентабельності [4, с. 198], використовуючи при цьому дві різні формули, які враховують вартість основних засобів (капіталовкладення) і собівартість продукції.

© В.П. Павлик, 2016